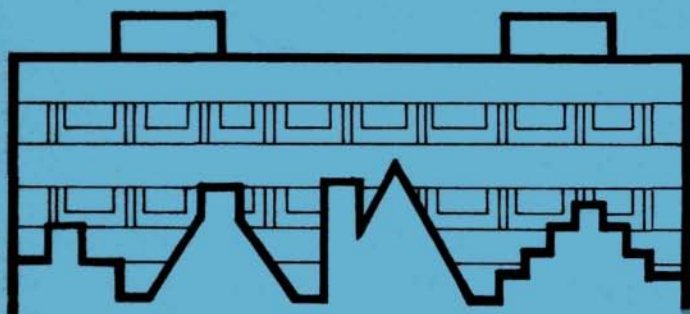
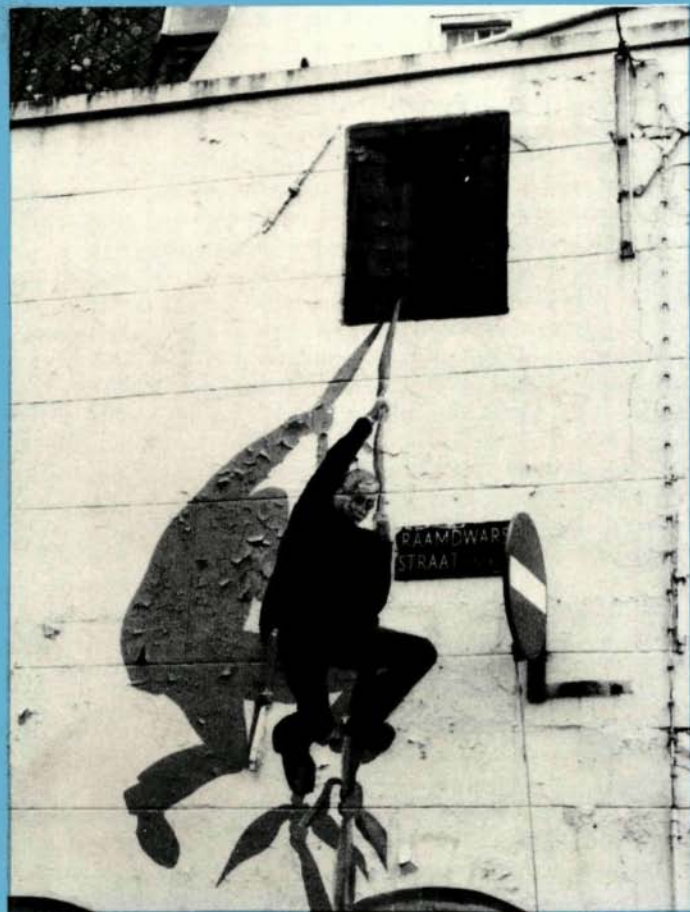

september

7

1986

Crime and Space

No. 11

1986/19

inhoud

Redactioneel	217
<i>Paul van Soomeren</i> Gebouwde omgeving en kriminaliteit	218
<i>Evert Verhaagen</i> Sociale controle-mogelijkheden in een buurt en vandalisme	224
<i>S. Teunisse en M. Walop</i> Registratie van vernielingen in Amsterdam	229
<i>Planologische studies:</i> Een nieuwe reeks	230
<i>Martin Walop</i> Onveiligheidsgevoelens en openbare ruimte	231
Mededeling	236
<i>Josephien van Wijk</i> Mij niet gezien.....	237
Recensies: <i>C. Bovenberg</i> Oscar Newman als successchrijver	243
<i>Dick Schuiling</i> 'Utopia on Trial' van Alice Coleman	244
<i>G.A. Hoekveld</i> Geen vrijbuitertij!	246
<i>Jan Franke</i> Notities van een buitenstaander	248

Redactie

Rob Ahsmann
Paul Bast
Suzanne de Bruijne
Ferry Chervet
Henk de Feijter
Wilma Greter
Steven Lenos
Rienk Postuma
Erin Schoute
Dick Schuiling
Ben van de Ven
Nelleke Visscher
Martin van der Zwan

Eindredactie van dit nummer:
Dick Schuiling en Ben van de Ven

Foto's in dit nummer: Steven Lenos
(tenzij anders vermeld)
Tekening: Hajo Frieman

Omslagfoto: Steven Lenos

Deze zomer werden er in het gebouw waarin het PDI gehuisvest is, het 'Maupoleum', blauwe (anti-sputters)lampen in de toiletten opgehangen, diverse toegangsdeuren afgesloten en bewakingsdiensten geïntroduceerd. Als de misdaad de eigen werkplek zo dicht nadert, dankzij de campagne om de Zeedijk schoon te vegen, wordt het tijd voor wat meer wetenschappelijke distantie. De aandacht voor (kleine) kriminaliteit is het afgelopen jaar sterk toegenomen in de politiek en in de diverse ruimtelijke wetenschappen.

Maar reeds in de jaren zeventig introduceerde de kriminoloog Hoefnagels de stelling dat niet de jeugdige vandaal, maar de planologie krimineel was. Zijn tegenvoeter van Weringh wees de uitlatingen van de dorpeling Hoefnagels als onwetenschappelijk af en vroeg om meer onderzoek. Dat heeft even geduurd, maar inmiddels hebben anderen de handschoen opgenomen. Het NIROV organiseerde op 10 juni jl. een studiedag over sociale veiligheid, waarvan reeds een verslag verschenen is. Twee van de inleiders aldaar werken hun betoog in dit nummer verder uit. Van Soomeren zet ter inleiding de diverse begrippen en scholen op een rij. Verhagen beschrijft van binnenuit problemen van en oplossingen voor onveiligheid in de Bijlmermeer en pakt en passant ook onze columnist fysiek aan (dat komt ervan als je om reacties vraagt).

Walop en Teunisse registreren vanuit de afd. Jeugdzaken de vernielingen in Amsterdam en onze kaart onthult de hot spots der telefoonceelvernielers in 1985. Walop onderzocht met een nieuwe methode ook de relatie tussen ruimtelijke omgeving en sociale controle in de Rivierbuurt en Osdorp. Van Wijk beschrijft onderzoek naar onveiligheid voor vrouwen, alsmede verschillende beleidsaanbevelingen. Een inspraak experiment, waarbij sociale veiligheid voor vrouwen centraal stond in het gebied Sloterdijk, komt uitvoerig aan de orde.

Vanzelfsprekend ontbreken ook recensies van de smaakmakers op dit terrein, Newman en Coleman, niet in dit nummer.

Tot slot een dupliek van Hoekveld op de repliek van Buit over de planologie en Hoekveld (discussie gesloten, red.).

Gebouwde omgeving en kriminaliteit

EEN TERREINVERKENNING

Paul van Soomeren*

INLEIDING

De onderwerpen die in dit nummer van Rooilijn centraal staan, mogen misschien op planologen -voor wie dit thema nu niet bepaald gesneden koek is- als een hecht doortimmerd pakket overkomen, als onderzoeker die gespecialiseerd is op het terrein van kriminaliteit (preventie) was mijn eerste indruk dat een van de boekenkasten op het kantoor van ons Bureau was omgevallen.

Kriminaliteit, vandalisme, sociale veiligheid, ruimtelijke ordening, planologie..... Hier is allereerst enig op ruimwerk vereist en daar begint dit artikel dan ook mee. Als die klus geklaard is, zullen we vervolgens kort ingaan op de vraag hoe het komt dat dit thema op eens zo sterk in de belangstelling staat. Daarna kunnen we ons werpen op het hoofdmenu van dit artikel: een globale samenvatting van de literatuur over dit thema.

DE BEGRIPPEN

Vrij recentelijk is -met name door vrouwengroepen die zich bezig houden met (de angst voor) seksueel geweld- het begrip *sociale veiligheid* geïntroduceerd. Dit begrip heeft alras een enorme vlucht genomen en vorig jaar werd er zelfs een dikke brief van *Minister Winsemius* aan de Tweede Kamer, met een begeleidende nota van de Rijks Planologische Dienst, aan gewijd. 1) Vanaf dat moment waren de begrippen *sociale veiligheid* en *kriminaliteit* definitief in verband gebracht met de ruimtelijke omgeving en - ordening. Kennelijk kunnen planologen iets van doen hebben met sociale veiligheid en kriminaliteit. Maar.... wat houden die begrippen eigenlijk in en hoe verhouden ze zich tot elkaar?

In het begrip *sociale veiligheid* zitten twee verschillende componenten ver-

borgen: *kriminaliteit* en de *onveiligheidsgevoelens* (ook wel angst/onrust-gevoelens genoemd) die een relatie hebben met werkelijk plaatsvindende, of vermeende *kriminaliteit*.

Naast deze begrippen wordt soms ook nog het begrip *vandalisme*, of het begrip (*seksueel*-) *geweld* apart opgevoerd. Vandalisme en geweld -maar ook fietsendiefstal, inbraak, aanranding, moord, fraude, etc.- zijn echter specifieke uitingsvormen van *kriminaliteit* (oftewel delikten).

Het is van groot belang om vast te stellen dat *kriminaliteit* en *onveiligheidsgevoelens* twee zaken zijn die weliswaar iets met elkaar te maken kunnen hebben, maar dat de samenhang tussen beide een vrij losse kan zijn. Een toename van de *onveiligheidsgevoelens* impliceert bijv. niet automatisch ook een toename van de *kriminaliteit* (en vice versa).

Ik ga hier verder niet in op de vraag naar de omvang en toename van de *kriminaliteit* (tot dat aspect van sociale veiligheid beperk ik me in dit artikel). Als vertrekpunt neem ik de stelling dat het aantal gevallen van *vandalisme*, *inbraak*, (*seksueel*-)*geweld* en *diefstal* explosief gegroeid is en een omvang bereikt heeft die "niet leuk meer is" 2) en er zal dus iets gedaan moeten worden aan die *kriminaliteit*.

IS KRIMINALITEIT PLANOLOGENWERK?

Aangezien politie en justitie het bestrijden en voorkomen van *kriminaliteit* niet langer alleen op hun schouders kunnen en willen nemen, is hulp van derden vereist. In dat kader heeft de *Minister van Justitie* met een snelle en handige manoeuvre de ruimtelijke ordenaars en architecten in de vuurlinie geschoven. In de kabinetsnota *Samenleving en Kriminaliteit* (mei 1985) wordt als één van de drie hoofdlijnen binnen het beleid van "bestuurlijke *kriminaliteitspreventie*" genoemd: "Het ontwikkelen van een gebouwde omgeving die qua planologische en bouwtechnische kenmerken zo min mo-

* De auteur is afgestudeerd sociaal geograf en directeur van het Bureau Criminaliteitspreventie Amsterdam.

gelijk gelegenheid biedt tot het plegen van delikten."

Planologen en architecten veren nu ongetwijfeld op. Hier wordt duidelijk nieuw werk op hun bord geschoven. Werk waarvan het nog maar een open vraag is of -en zo ja in hoeverre- het uitvoerbaar is. Zeker is wel dat ruimtelijke ordenaars qua kennis over dit onderwerp slecht toegerust het slagveld opgeduwd worden. Het lijkt derhalve zinvol om eens wat te neuzen in de (met name buitenlandse) literatuur over dit onderwerp. We zullen deze literatuur in dit artikel rangschikken in 'scholen': groepen onderzoekers met min of meer dezelfde (theoretische) visie. Bij de bespreking van deze scholen, laat ik het bij een (globale) samenvatting per school.

DE CHICAGOSCHOOL

(Park, Burgess, Shaw en McKay; 1930)

Eind 20er jaren betraden een aantal sociologen en sociaal geografen het onderzoeksterrein kriminaliteit- ruimtelijke omgeving. De fundamentele breuk met de doorgesloede wenkbrauwen-kriminologie van Lombroso is hiermee definitief een feit en kriminaliteit wordt van een psychisch defekt tot een sociaal verschijnsel.

De centrale vraag van deze sociaal-ekologische school was: "waar wonen jeugddelinkwenten in de stad en waarom wonen ze daar?". Alle aandacht ging dus uit naar de *daders* van kriminaliteit en hun sociaal-ruimtelijke omgeving. Het antwoord op hun vraag bleek te zijn dat de *daders* vooral woonden in de "zone of transition" rond het centrale zakencentrum van de stad. Vertaald naar Nederland: de 19de eeuwse krottenbuurten rond het centrum van steden. Een vertaling overigens die voor Nederland onjuist blijkt, omdat de overheid hier het fraaie kapitalistische vrijheid/blijheid(?)

model verstoort via haar ruimtelijke ordenings- en volkshuisvestingspolitiek. Voor de beantwoording van het tweede deel van hun vraag (waarom wonen *daders* daar en hoe komt het dat -zoals bleek- het patroon decennia lang blijft bestaan) zocht de Chicagoschool de verklaring in het begrip sociale controle.

In de krottenbuurten waren niet alleen de huizen zwaar vervallen, maar dat gold ook voor de sociale controle. De jeugd kon daardoor maar wat raak rommelen, zonder correctie van buitenaf (ouders, school, verenigingen, buurtbewoners, etc) waardoor criminele broedgebieden ontstonden: jongeren leerden elkaar het vak, jaar in jaar uit.

De publikaties van de Chicagoschool onderzoekers (en haar opvolgers) gaven aanleiding tot een -tot op de dag van vandaag voortgaande- discussie, waarbij drie punten telkens terugkomen:

- Het verwijt van fysisch determinisme. Wat is de invloed van de fysieke gebouwde omgeving op sociale verschijnselen? Wordt deze invloed wel of niet overdreven? Wordt dit verband te direkt gelegd?
- Het verschil tussen woonplaats en pleegplaats. *Daders* wonen ergens (daar keek de Chicagoschool naar), maar misschien plegen ze hun delikten wel op geheel andere plaatsen en daar kan je natuurlijk ook naar gaan kijken. Al heeft die optiek weer het nadeel dat je wel ziet wat er (op welke plek) heeft plaatsgevonden, maar dat de *dader* in de meeste gevallen al lang weer weg is (op de enkele gepakte sukkels na).
- Het probleem van de wrakke gegevens. Meestal moeten onderzoekers zich baseren op politieke en justitiegegevens en die tonen ons slechts het topje van de criminele ijsberg. Daarnaast hebben gegevens meestal betrekking op een hele stad of buurt, terwijl men uitspraken wil doen over typen gebouwen, bouwblokken, etc.

DE PRAGMATISCHE SCHOOL

(Jacobs en Wood; 1961)

Door het werk van *Jane Jacobs* en *Elisabeth Wood* vindt een fundamentele draai plaats naar *de plek* waar criminaliteit plaatsvindt (de pleegplaats). De *dader* verdwijnt voor de komende jaren uit beeld. Vooral Jacobs schopt op een heel praktische en provocerende manier aan tegen de Amerikaanse kazerne hoogbouw. *LeCorbusier*, *Howard* en *CIAM* worden op het schavot gesleept. Weg met de functie opsplitsing (wonen, werken, recreëren en verkeer onderling gescheiden), anonieme massale hoogbouw en het bouwen in lage dichtheden.

De ideeën van Jacobs en Wood zijn zeer aansprekend en klinken zondermeer sympathiek, juist omdat hun ideeën zo lekker concreet en direct op het meso/mikro nivo (de straat/gebouwen) gericht zijn. Volgens Jacobs moeten er gewoon weer meer menselijke ogen op straat komen. Ogen van mensen die gezellig op straat lopen en die zich betrokken voelen bij hetgeen daar gebeurt, ogen van buurtwinkeliers en hun klanten en ogen die naar deze vrolijke drukte kijken vanuit de gebouwen. En dat alles niet alleen overdag, maar ook 's-avonds en 's-nachts. Zo'n situatie valt volgens Jacobs en Wood te bereiken door winkels, café's, restaurants en andere voorzieningen weer te mengen met het wonen (functiemenging) door gezellige zitjes tussen gebouwen en in de entree's van flatgebouwen te creëren, door gebouwen op straat te laten uitkijken, etc.

De twee centrale begrippen van Jacobs en Wood zijn *zichtbaarheid* (mogelijkheden om te kunnen zien wat ergens gebeurt) en *territorialiteit* (het gevoel dat het op "mijn" terrein gebeurt en dat ik dus iets moet doen).

Hoe groot de waarde van het werk van Jacobs en Wood ook is, toch mag niet onvermeld gelaten worden dat de theoretische onderbouwing zondermeer zwak is. Ten eerste is het verwijt van fysisch determinisme hier nog eerder op zijn plaats dan bij de Chicagoschool: je kan wel gezellige zitjes ergens neerzetten, maar of die gebruikt zullen worden en vervolgens inderdaad het beoogde effect hebben op kriminaliteit..... dat is nog maar de vraag.

Ten tweede blijkt dat de hele gedachten-gang wat te simplistisch is. Meer mensen op straat geeft misschien wel meer controle (maar zelfs dat is nog een open vraag als we denken aan al die gevallen waarin mensen niet zien/begrijpen dat er iets gebeurt, of niet willen -of kunnen- ingrijpen), maar meer mensen op straat geeft ook meer daders op straat.

Jacobs gezellige café, zojuist geopend in die voorheen rustige woonbuurt, trekt niet alleen onderling kontakt makende buurtbewoners aan, maar ook onpure types die, nadat ze hun pilsjes op hebben, via een kraak hun budget weer op peil brengen. De pleidooien voor functiemenging die men in Nederland nog wel eens kan horen, dienen dan ook met enig wantrouwen bekeken te worden als de onderbouwing ervan uit niets meer bestaat dan een citaat van Jacobs.

Desondanks hebben Jacobs en Wood voor ons een deur geopend die nimmer meer gesloten kan worden: nadruk op de *pleegplaats* en de *omringende bebouwing*; *zichtbaarheid*; *territorialiteit*. Tien jaar later betreedt Oscar Newman door deze geopende deur de arena.

DE DEFENSIBLE SPACESCHOOL

(Newman+volgers; vanaf 1972)

De bekendste goeroe op het terrein kriminaliteit-gebouwde omgeving is ongetwijfeld de Amerikaan Oscar Newman. Zijn produktie van onderzoeken, boeken, artikelen en adviezen (gegevens tot in de Amsterdamse Bijlmer toe) op dit terrein, maakt elke onderzoeker groen van jaloezie. In 1972 werd de rij geopend door zijn boek *Defensible Space*. Dit begrip -het beste te vertalen met *kontroleerbare ruimte*- bevat de door Jacobs en Wood uitgevonden begrippen *zichtbaarheid* en *territorialiteit*. Newman beperkt zich echter -in veel sterkere mate dan Jacobs- tot woongebouwen. Een verder verschil is dat hij zijn theorie onderbouwt met een enorme stapel onderzoek. Op die onderbouwing van zijn ideeën krijgt hij nogal wat methodologische kritiek. Daarnaast krijgt ook Newman de banvloek van fysisch determinisme over zich afgeroepen. Dat laatste is overigens niet zo vreemd, omdat Newman -met enige provocatie die hem niet vreemd is- in 1972 kausaal verband legt tussen de gebouwde omgeving en de kriminaliteit die op een bepaalde plek plaatsvindt. En die plaatsen zijn dan liften, trappenhuizen, korridors en entree's van grote woningbouw complexen. Met andere woorden al die ruimtes 'die van niemand zijn' en waar ook niemand enige controle (zicht) op uitoefent, of beter gezegd: op uit kan oefenen omdat fysieke barrières dat verhinderen. Newman geeft in zijn boek een groot aantal tips die merendeels liggen in de lijn van het verhogende van de zichtbaarheid (zicht van woningen op entree's, gangen en hallen), verhoging van het gevoel van territorialiteit (afsluiten centrale entree's, compartimentering, etc.) en de verbetering van technopreventieve voorwaarden. Newmans werk geeft in de USA aanleiding

tot talloze onderzoeken en experimentele projecten, waardoor -naast kritiek op zijn ideeën- verfijningen en uitwerkingen van de Defensible Space theorie ontstaan. Daarnaast worden ook de eerste kleine preventie suksessen geboekt. Door deze schoolvorming rond Newman, maar zeker ook ten gevolge van de berg anti-deterministische modder die Newman van diverse critici over zich heen krijgt, slaat 5 jaar later een enigszins gelouterde Newman opnieuw de hand aan de drukpers. De direkte relatie gebouwde omgeving - kriminaliteit wordt door hem genuanceerd (ook in publikaties van latere datum) door er een aantal sociale schijven tussen te duwen. Het is spijtig dat de ideeën van de gelouterde Newman (die wederom gebaseerd zijn op een berg onderzoeksmateriaal) eigenlijk nooit goed tot Nederland zijn doorgedrongen.

Misschien komt daar verandering in nu het Engelse onderzoek van *Alice Coleman* (*Utopia on Trail*, 1985) hoge ogen begint te gooien. Colemans werk naar de relatie tussen bouwkundig ontwerp en vervuiling, bekladding en vernieling is zeer sterk door het werk van Newman geïnspireerd en ligt in het direkte verlengde ervan. Vreemd genoeg echter eerder in het verlengde van de vrij simplistische en ongenueanceerde Newman uit 1972, dan de gelouterde Newman.

Bij de bespreking van Newman mogen twee punten niet onvermeld blijven: een kritiekpunt en een waarschuwing.

- Het kritiekpunt is dat bij Newman kriminaliteit wel daderloos lijkt. Weliswaar is impliciet de dader het sluitstuk, maar het kost Newman een enorm gekronkel en gekorreleer om met iets op de proppen te komen waarvan men vervolgens dan maar moet aannemen dat de dader er ook rekening mee houdt. De laatste en meest centrale stap is en blijft toch de vraag of -en in hoeverre- daders hun gedrag laten beïnvloeden door Defensible Space. Omdat de dader in de Defensible Space theorie tot figurant gedegradeerd is, heeft de theorie iets weg van een reus op lemen voeten.
- De waarschuwing betreft de klakkeloze vertaling van Newmans ideeën naar de Nederlandse situatie. Daar dient men zeer voorzichtig mee te zijn: de volkshuisvestingssituatie die Newman in de USA bekeek is onvergelijkbaar met de -zoals Newman overigens zelf ook ergens expliciet zegt- qua Defensible Space goede situatie in Nederland. Hetzelfde geldt voor de kriminaliteit. Deze is in de USA anders (veel meer tegen personen gericht geweld) en bovendien vele malen omvangrijker dan in Nederland.

In de 80er jaren ontstaat binnen het Engelse Home Office (Ministerie van Binnenlandse zaken) een school van kriminaliteitspreventologen die de nadruk leggen op wat ze *the situational approach* dopen. Empirisch, praktisch en beleidsgericht (kennelijk een Engels patent) buigen zij zich over sterk ingeperkte problemen: vandalisme in de metro, geweld in stadscentra, vandalisme aan telefooncellen, inbraken en vernielingen aan scholen, het effect van stuursloten op autodiefstal. Daarbij nemen ze echter wel alle relevante zaken onder de loep. De *dader en de situatie* waarin het delikt plaatsvindt, passeren de revu en op basis van die analyse komt men vervolgens met -liefst zo simpel mogelijk- kriminaliteitspreventieve aanbevelingen. Veel van deze aanbevelingen gaan in de richting van het verminderen van de gelegenheid om kriminaliteit te plegen.

Naar haar aard gaat de situationele aanpak veel breder dan de gebouwde omgeving alleen. Dat is immers slechts een stukje in de puzzel. Het sterke punt van deze aanpak is dat er zo recht gedaan wordt aan de complexiteit van het onderwerp: inbraken in scholen is iets anders dan geweld in stadscentra, Lutfewinkel is Amsterdam niet en de Dapperbuurt kent andere problemen (en vereist dus andere oplossingen) dan de Goudkust. Het mag een open deur zijn, maar het is wel eentje die vreemd genoeg nog te vaak door makkelijk generaliserende onderzoekers over het hoofd gezien wordt.

Deze fout maken onze situationele westerburen dus niet.

Daarnaast hebben ze -zeker in latere onderzoeken- de dader weer de rol gegeven die hem toekomt.

DE SITUATIONELE SCHOOL

(Clarke, Mayhew ea.; vanaf 1980)

DE GEOGRAFISCHE SCHOOL

(Brantingham an Brantingham; 1980)

De dader keert niet alleen in Engeland op het toneel terug. Ook in de USA wordt door de Geografische school (gebouwd op de fundamenteën van de Chicagoschool) het *zoeklicht weer op de dader* gericht. De Geografische school heeft met name aandacht voor de dader *als een logisch nadenkend mens* die steeds weer ruimtelijke keuzes maakt: "gegeven het feit dat ik -bijv. via een inbraak- mijn geld wil verdienen, waar kan ik dat dan het beste doen? In deze buurt, deze straat, dit gebouw, deze woning?" Een dader maakt dus min of meer bewust een aantal ruimtelijke keuzes binnen het gebied dat hij kent en die keuzes worden -op elk schaalniveau- beïnvloed door signalen die de desbetreffende omgeving uitzendt: hier niet, want hier val ik te veel op als vreemde eend, hier wel, want hier ben ik in twee stappen binnen en kan ik via drie routes weer wegkomen. Hiermee openen zich twee kriminaliteitspreventieve wegen:

- de keuzes die de dader maakt zijn via ruimtelijke ingrepen manipuleerbaar (waarbij het er om gaat wat de dader denkt, ziet, voelt);
- de totale ruimte waarbinnen een dader zijn keuzes maakt (zijn mental map) kan beïnvloed worden.

Dit laatste punt is belangrijk, omdat het tegengesteld is aan de ideeën van Jane Jacobs. In de visie van de Geografische school zou je dus juist nooit een café moeten neerzetten in een buurt, als dat café externen aantrekt die voorheen nooit in de buurt kwamen. Als die externen immers daders zijn, dan is er een reële kans dat ze hun operatieterrein uitbreiden. Met het café haal je dus de ellende de buurt in.

Zeker als er in die buurt voor de daders ongekende nieuwe mogelijkheden liggen (veel gelegenheid voor het plegen van een bepaald delikt) dan bind je de kat op het spek. Kritici mogen misschien opmerken dat het in dit geval vooral om een verplaatstingseffekt gaat -de kriminaliteit wordt elders minder en neemt in de desbetreffende buurt toe; het totaal blijft echter gelijk- en dat is ten dele misschien ook zo, maar het is wel ruimtelijke (wan) ordening in optima forma wat hier plaatsvindt.

Dit aspekt van de ideeën van de geografische school leidt tot een aantal aardige suggesties. Een voorbeeld: zorg voor een woonbuurt die voorzien is van een stevige 'schil', b.v. in de vorm van een gracht, groenstrook, of eventueel een schil in de vorm van extra sloten e.d. op de huizen aan de buitenkant van de buurt. Hou niet-buurtgebonden functies uit de desbetreffende buurt.

Naast het feit dat de geografische school een aantal aardige ideeën lanceert wijst ze ons hiermee op een lastig dilemma: het objectief, maar zeker subjectief, veiliger maken van bijv. langzaamverkeersroutes door deze woonbuurten te voeren heeft een positieve kant voor de eenzame fietser (meer controle, minder risico, minder onveiligheidsgevoel), maar een negatieve kant voor de bewoners. Er zijn onder de fietsers misschien ook daders die denken "hê, dat ziet er goed uit hier".

DE KEIHARDE SCHOOL

(vanaf 10.000 voor Chr.)

Tenslotte mag een school in dit overzicht niet ongenoemd blijven: de met sloten en grendels rammellende verdedigers en gealarmeerde piepende beveiligers. De mensen die heel simpel zeggen: ik zorg er gewoon voor dat een dader hier niet binnenkomt, of dat hij dit niet stuk krijgt. Deze school is met name relevant voor de 'object-gebonden delikten' zoals vandalisme, inbraak, fietsen- en autodiefstal e.d.

Vreemd genoeg krijgt deze school erg veel -meestal nogal abstrakt geformuleerde- kritiek naar zijn hoofd: "ze komen d'r toch wel in", "daarmee verplaatst je alleen maar de kriminaliteit", etc.

Zeker is wel dat deze hele school (een school die alleen al in Nederland een miljoenen omzet haalt) haar theorie en basisaannames nauwelijks kan schragen met goed onderzoek naar de effecten van technopreventieve maatregelen. Datzelfde verwijt geldt echter de kritici! Op grond van een heel enkel buitenlands onderzoek durf ik te stellen dat de strategie van de keiharde school werkt om kriminaliteit te voorkomen. De strategie werkt zeker op individueel niveau (ik maak van mijn huis een fort, dan ben ik van de ellende af....m'n burens zien maar)

maar daarnaast zijn er voorzichtige aanwijzingen dat door het nemen van een aantal goede technopreventieve maatregelen op buurt/komplex nivo ook de totaal omvang van een bepaald delikt teruggedrongen kan worden. Zo vreemd is dat overigens nu ook weer niet: een blik op de bedreovende situatie waarin het hang- en sluitwerk van veel woningen (om maar een voorbeeld te geven) verkeert, is veelzeggend genoeg.

Overigens mag opgemerkt worden dat het gebruikelijke pleidooi voor meer onderzoek dat vereist zou zijn, hier zeker op zijn plaats is. De effecten van technopreventie zijn in dat opzicht een onontgonnen terrein. De vraag is wel wie belang heeft bij zo'n onderzoek....de beveiligingsindustrie heeft voor haar omzet zo'n onderzoek niet echt nodig.

PERSPEKTIEVEN

De literatuur overziende, mag vastgesteld worden dat het onderwerp 'ruimtelijke omgeving en criminaliteit' een omvangrijk probleemveld is en dat de materie als weerbarstig omschreven kan worden.

Hier komt nog bij dat over het onderwerp in Nederland in feite heel weinig bekend is. Onderzoeks- en ervaringskennis is hier nog nauwelijks opgebouwd. Dat is jammer, want zoals we in het voorgaande zagen moet men erg oppassen om buitenlandse ervaringen en ideeën klakkeloos in Nederland over te nemen. Dat werkt in ieder geval niet.

Een onderwerp om mee op te passen dus en één waarbij men de verwachtingen niet al te hoog moet opschroeven. Ook een onderwerp waar oplossingen die gerepresenteerd worden onder de noemer "eenvoudig, altijd toepasbaar en met zekerheid effectief" zondermeer omschreven kunnen worden als boerenbedrog. Desondanks lijken buitenlandse ervaringen en literatuur erop te wijzen dat kriminaliteit inderdaad ten dele via ruimtelijke ingrepen op verschillende schaalnivo's voorkomen kan worden. Inhoudelijk biedt het onderwerp dus aardige perspectieven. Daarnaast is het zeker in het licht van de geleidelijk toch wat minder florissant geworden loopbaan-perspectieven voor planologie studenten- misschien interessant dat met het thema sociale veiligheid, criminaliteit en ruimtelijke ordening een geheel nieuw werkveld wordt aangeboord. In een krimpende markt kan enige diversifikatie nooit kwaad.

NOTEN

- (1) "Maakt de gelegenheid de dader?". Een verkennende studie over de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad en sociale veiligheid. RPD/MVROM, 's-Gravenhage november 1985.
- (2) Zie voor een onderbouwing van deze stelling de door mij op het NIPOV kongres d.d. 10 juni 1986 gehouden lezing over sociale veiligheid, criminaliteit en ruimtelijke omgeving.

Sociale controle mogelijkheden in een buurt en vandalisme

NOTITIES VAN EEN BINNENSTAANDER

Evert Verhagen*

De Bijlmermeer maakt al jarenlang de tongen los. Iedereen mag en kan er ook een mening over hebben. Nog niet zo lang geleden mochten we de mening van een buitenstaander in dit blad vernemen. *Jan Franke*, als één van de twee buitenleden in de ledenraad van de woningbouwvereniging *Nieuw Amsterdam* vertegenwoordigd, noemt daar de sloop van de Bijlmermeer een zegen voor de volkshuisvesting in Nederland. Zoals bekend is Nieuw Amsterdam de woningbouwvereniging die op 1 januari 1984 werd opgericht om het gehele hoogbouwbezit in de Bijlmermeer te gaan beheren. Het ligt voor de hand dat een woningbouwvereniging leden, die voor de sloop van haar bezit en dus eigenlijk voor het opheffen van de organisatie pleiten, kan missen als kiespijn.

Ik persoonlijk vind slopen de minst creatieve oplossing. Ik zal daar dan verder in dit artikel ook niet op ingaan. Ik ben geen buitenstaander. Ik woon al 12 jaar in de Bijlmermeer, zat vier jaar in het bestuur van het lokale wijkgebouworgaan, deed de eindredactie van de pocket: *'Om de nieuwe toekomst van 100.000 Amsterdammers'* en schreef ook nog het verslag van dat symposium. Kortom, ik houd me al jarenlang bezig met oplossingen en doe dat nu voor het *Projectburo Hoogbouw Bijlmermeer*. Dit projectbureau is op 31 december 1982 opgericht door het Gemeentebestuur van Amsterdam. Het heeft als algemeen gestelde taakopdracht die maatregelen te treffen in het openbare gebied die de leegstand kunnen tegengaan.

OPENBAAR GEBIED

De Bijlmermeer kent een overmaat aan openbare ruimte. De tien verdiepingen hoge woongebouwen drijven in een zee van groen. In de woongebouwen is alleen de ruimte achter de voordeur aan te duiden als privé gebied. De galerijen, de liften, de trappenhuizen en de binnenstraten vormen een doolhof die voor iedereen toegankelijk is.

**De auteur is afgestudeerd Fysisch Geograaf, maar momenteel werkzaam bij het Projectburo Hoogbouw Bijlmermeer.*

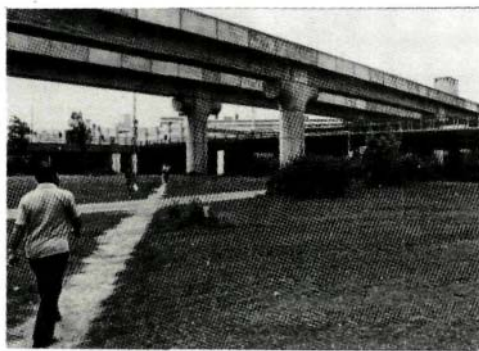
De woningdichtheid in de Bijlmermeer is relatief laag. Op 400 hectare bouwgrond staan in totaal zo'n 14.000 hoogbouwoningen (= 35 woningen per hectare, vergelijk de Amsterdamse 19e eeuwse wijken: meer dan 100 woningen per hectare).

Deze gigantische open ruimte tussen de woongebouwen, die aan alle kanten begrensd wordt door halfhoge wegen, moest na de bouw van de flats zo snel mogelijk worden omgetoverd tot één groot park. De toekomstige bewoner was per slot van rekening een park met een zingende nachtegaal beloofd. De binnenhoven werden vervolgens allemaal volgens hetzelfde patroon ingericht.

In het vervoer is de functiescheiding die aan de Bijlmeropzet ten grondslag ligt het verst doorgetrokken. In een bak op hoge betonnen poten rijdt de metro. Daaronder op de halfhoge wegen de auto's en de bussen. Het maaiveld is speciaal ingericht voor de fietsers en de voetgangers. De woongebouwen liggen, vanaf de halfhoge weg gezien verborgen achter de parkeergarages. De parkeergarage is de entree naar het woongebouw. In zeer korte tijd was deze entree veranderd in een gore vieze spelonk waar men de auto met gemengde gevoelens achterlaat. Onder de parkeerplatforms, de parkeergarages en de halfhoge wegen liggen over drie plaatsen verspreid de zogenaamde subcentra: winkels en voorzieningen. De belangrijkste plaatsen waar mensen elkaar plegen te ontmoeten zijn weggestopt onder het wegdek. Dit kan men met recht één van de slechtste ontwerpkenmerken van de wijk noemen.

GEVOEL VAN ONVEILIGHEID

De openbare ruimte in de Bijlmermeer staat algemeen bekend als een gebied dat, vooral bij de toevallige passant, een onbehaaglijk gevoel oproept. En niet alleen de toevallige passant, maar ook heel wat bewoners die met deze term aangeduid kunnen worden, hebben daar last van. De doorstroming in deze wijk is zeer omvangrijk: de helft van de huurders woont er niet langer dan twee jaar. Een veel genoemde reden bij verhuizen: het gevoel van onveiligheid.

Gevoel van onveiligheid.

Na de oprichting van het Gemeentelijke Projektburo Hoogbouw Bijlmermeer in 1983 en Nieuw Amsterdam in 1984 werd besloten tot een gezamenlijke gedifferentieerde projektmatige aanpak. Dat wil zeggen dat de Bijlmermeer, opgesplitst in acht min of meer als een eenheid te beschouwen gebieden van twee tot zes woongebouwen, per gebied wordt aangepakt. Wijzigingen aan de woongebouwen worden afgestemd op wijzigingen in het maaiveld en voorafgaand daaraan uitgevoerd. Geprobeerd wordt om binnen de randvoorwaarden, die bepaald worden door het beschikbare budget en de resultaten van bewonersinspraak, zo veel mogelijk verschillen tussen de diverse gebieden aan te brengen. Van iedere uit te voeren verandering moet verwacht kunnen worden dat het voor zittende of toekomstige bewoners een verbetering betekent.

Zo is in één gebied, waar vroeger de beruchte flat *Gliphoeve* stond, gekozen voor bedieningswegen met parkeren op het maaiveld. De binnenhoven zijn er opnieuw ingericht. Struikgewas dat Braziliaanse oerwoud vormen begon aan te nemen, werd rigoureus gesnoeid. Het resultaat is een transparant parkgebied, met rechtgetrokken wandelpaden, kinderspeelplaatsjes en tennisbanen. Hier zijn ook stukken grond uitgegeven aan bewoners die zij kunnen gebruiken als zogenaamde nutstuinjes.

Gliphoeve is omgedoopt in twee flats: *Geldershoofd* en *Gravestein*. De binnenstraten zijn er weggehaald, de galerijen afgesloten. Hier heeft een omvangrijk splitsingsprogramma plaatsgevonden, waar bij vierkamerwoningen tot telkens twee tweekamerwoningen werden verbouwd. Komende vanaf de ventweg, waar nu de auto geparkeerd staat, komt men eerst in een afgesloten portiek, waar zich ook de brievenbussen bevinden. Dan gaat het met de lift naar de verdieping en komt men via een opnieuw afgesloten halletje op de galerij. Is men deze barrikade eenmaal gepasseerd dan volgt alleen de voordeur nog.

De parkeergarage van het voormalige *Gliphoeve* is voor een gedeelte gesloopt. Als entree naar de flat was deze niet meer nodig. Op maaiveldniveau zijn immers ventwegen en parkeerplaatsen aangelegd.

Ook het winkelcentrum *Ganzenhoef*, onder en naast de parkeergarage van *Gliphoeve* gesitueerd, heeft een zogenaamde 'face-lift' ondergaan. Het kijkgroen op het binnenplein is weggehaald. Daar wordt nu op een echt plein, tweemaal per week een grote warenmarkt gehouden.

In een gebied aan de andere zijde van de halfhoge weg, het zogenaamde deel E (*Grubbehoeve*, *Grunder*, *Koningshoeft* en *Kleiburg*), tussen de metrostations *Ganzenhoef* en *Kraaiennest*, is een volledig autovrij maaiveld het uitgangspunt. De binnenstraten die hier redelijk goed functioneren blijven gehandhaafd, wel worden de galerijen afgesloten.

Aan de andere zijde van *Kraaiennest*, in het zogenaamde deel D-Zuid (*Kempering* en *Kralenbeek*) is voor wéér een andere oplossing gekozen. Ook hier zijn veel woningen gesplitst, aan de achterzijde van het gebouw bij de stijpunten die het verst van de parkeergarage verwijderd zijn werden korte ventwegen met een beperkt aantal parkeerplaatsen aangelegd. Hier werden de binnenhoven volledig opnieuw ingericht, ook met rechte paden die het gedwongen omlopen overbodig maken.

Alle aanpassingen aan woongebouwen en maaiveld hebben een intensiever gebruik van de openbare ruimte tot doel. De voetgangersstromen worden meer gekoncentreerd. De binnenstraat is nu de enige looproute door het gebouw geworden. Waar de binnenstraat verwijderd is, is de ventweg de logische looproute. Het zichtbare resultaat is dat daar waar de binnenhoven opnieuw ingericht zijn ze vaker en door meer mensen gebruikt worden: het is minder kijk- en meer gebruiksgroen geworden: kinderspeelplaats-

sen, visvijvers, nutstuinjtes en tennisbanen dragen daar in belangrijke mate toe bij.

De parkeergarages in de Bijlmermeer werden gebouwd met als verwachting een vrij hoog autobezit onder de toekomstige bewoners. Dat autobezit is door verschillende ontwikkelingen (energiekrisis, daling van inkomens, minder koopkrachtige gezinnen) ver bij de verwachtingen achtergebleven. Daardoor staat een groot gedeelte van deze gebouwen permanent leeg. De garages vormen een perfecte lokatie voor diefstal uit de auto's. Zo veel mogelijk wordt nu geprobeerd door middel van wijzigingen in het bestemmingsplan en het creëren van aantrekkelijke vestigingsvoorwaarden, allerlei andere functies rond de entrees, in die garages onder te brengen. In de overblijvende gedeeltes worden kooien en boxen aangebracht waar veilig geparkeerd kan worden. Soms worden dan ook nog stukken, die nooit gebruikt worden, permanent afgesloten.

MET DE BIJLMER VERGELEKEN

In 1985 verscheen het boek *'Utopia on Trial'* van Alice Coleman. Mevrouw Coleman klaagt in dit boek, dat voor een gedeelte is geschreven als een rechtszaak, vijftien ontwerpkenmerken die typisch zijn voor de na-oorlogse woningbouw, aan. Dit boek is het volgende in de rij die begon met *Jane Jacobs' 'Death and Life of Great American Cities'*, gevolgd door *Oscar Newman's 'Defensible Space'*. Oscar Newman legt in zijn boek *'Defensible Space'* een relatie tussen de fysieke kenmerken van bepaalde woongebieden en de mate waarin bepaalde vormen van criminaliteit daar plaats vinden. Zijn studiegebied omvatte alle sociale woningbouwcomplexen in *New York City*. Volgens Newman zijn er drie belangrijke oorzaken aan te wijzen die leiden tot hogere criminaliteit:

- De aanwezigheid van te veel alternatieve ontsnappingsroutes zodat er meer mogelijkheden zijn om een gebouw via trap, lift, achteruitgang, enz. te verlaten;
- Het gebrek aan (sociale) controle, vooral met betrekking op het type ontsluiting. Hij geeft daarbij de voorkeur aan galerijen boven interne gangen;
- De anonimiteit veroorzaakt door het onpersoonlijke karakter van dit soort woongebieden, waar niemand iemand kent. De anonimiteit wordt veroorzaakt door de grootte van het woongebouw, het aantal woningen per entree, het aantal verdiepingen en de aanwezigheid van kollektieve voorzieningen.

Newman bewijst zijn hypothese door de door hem uitgesproken verwachting te voorzien van een statistische onderbouwing.

Mevrouw Coleman borduurt verder op het

werk van Newman. Ze noemt vijftien ontwerpkenmerken die volgens haar verantwoordelijk zijn voor het verval van vele na-oorlogse wooncomplexen. Vijf van die kenmerken zijn al door Newman genoemd. Vervuiling, graffiti, vandalisme en de aanwezigheid van uitwerpselen zijn voor haar de zichtbare indicatoren die aan moeten tonen dat er in een bepaald woongebouw van verval sprake is. Dat verval duidt op de aanwezigheid van wat ze noemt maatschappelijke problemen. Hoe meer vervuiling, hoe meer graffiti, hoe meer maatschappelijke problemen en des te onveiliger de woonomgeving, zo is ongeveer de stelling van mevrouw Coleman. In grote woongebouwen komt relatief veel vervuiling en vandalisme voor, dus de grootte van het woongebouw is de belangrijkste oorzaak. En zo gaat dat verder met het aantal woningen per entree, het aantal verdiepingen, de aanwezigheid van bovengrondse loopbruggen, het aantal woongebouwen per complex en nog wat andere voor de hand liggende factoren.

Wij eisen geluk...

Over de relatie tussen kriminaliteit en woonomgeving schreef de kriminoloog *Koos van Wering* in zijn bespreking van Newman's boek dat deze beschouwingen 'hooguit als losse flodders' kunnen worden opgevat. Newman vermeldt dat in een van de door hem beschreven projecten meer 'broken families' voorkomen. In de cijfers is daar niets over terug te vinden. In andere kriminologische literatuur worden nu juist gebroken gezinnen als een belangrijke faktor genoemd als het gaat om crimineel gedrag. Newman meldt wel het gemiddelde inkomen in een complex, maar niet of de wetsovertreders daar gemiddeld onder dan wel boven zitten. We horen ook niets over het beroep (misschien werkloos) van de bewoners. De ene buurt wordt ongunstiger beoordeeld dan de andere. Daar ligt een waarden- en normensysteem aan ten grondslag. Welke waarden en normen, dat horen we niet.

Oscar Newman probeert ten minste nog een relatie te leggen tussen criminaliteit en fysieke woonomgeving. Alice Coleman beperkt zich tot de relatie tussen de gebouwde woonomgeving en het voorkomen van de meetbare indicatoren die op

verval duiden, zoals graffiti en vandalisme. Wat men zich bij mevrouw Coleman afvraagt is wat dan wel de relatie is tussen de kriminaliteit en graffiti. Of: levert meer graffiti ook meer inbraken, berovingen of verkrachtingen op? Dat er een relatie ligt tussen de door mevrouw Coleman beschreven ontwerpkemarken en de mate van verpaupering lijkt mij afdoende aangetoond en eigenlijk ook wel voor de hand liggend. Maar kunnen daarmee ook de werkelijke oorzaken en dus de uitgangspunten voor het voor eens en voor altijd oplossen van dit probleem worden gegeven? Misschien is dat wat veel gevraagd, maar meer dan een aanzet die bruikbaar is in de Nederlandse praktijk van de na-oorlogse hoogbouw kan ik in haar boek niet vinden. Natuurlijk is het in een woongebouw zonder pies, poep, graffiti of kapotte ruiten prettiger wonen. Maar wordt er in dat zelfde gebouw ook minder ingebroken?

Toen Oscar Newman in 1979 in de Bijlmermeer was, gewapend met zijn koffertje met daarop groot geschreven het woord 'oplossingen', was zijn eerste opmerking: "Welke idioot heeft dit gebouwd?" Zijn oplossingen zijn vervolgens niet verder gekomen dan de bekende burolades van de *Amsterdamse Dienst Volkshuisvesting*. Ook Alice Coleman heeft onlangs de Bijlmermeer bezocht, getuige een artikel van Roel Smit in *Woningraad* (nr. 13-86). Ze vond de Bijlmermeer een 'interessant studieobject'. Haar totale oordeel over de wijk was echter opmerkelijk mild, en dat vindt Roel Smit weer heel jammer, getuige zijn opmerking: "Tja, voor wie Liverpool met eigen ogen heeft gezien, kan het alleen nog maar meevallen".

Het probleem bij het toepassen van Coleman en Newman in de Nederlandse situatie is dat de omvang van de problemen die zij beschrijven nauwelijks te vergelijken is met de problematiek zoals wij die kennen. Nog een voorbeeld van Newman: "Winkeliers doen hun zaken vanuit plexiglas hokken, de lokale bibliotheek heeft altijd twee gewapende bewakers op wacht staan. Het plaatselijk ziekenhuis meldt dat er vijftien tieners per maand sterven aan een overdosis drugs." Natuurlijk, de leegstandscijfers in sommige gebouwen beginnen langzaam maar zeker enige mate van overeenkomst te vertonen. Maar het aantal voorbeelden in de Verenigde Staten waar de problemen juist veroorzaakt worden door overbewoning (*St. Louis, New Jersey*) is legio.

Meer privé-politie, het herplaatsen in aparte woongebouwen van verschillende bevolkingsgroepen (Turken, Marokkanen, Afrikaners, Chinezen, Surinamers) en het snel overplaatsen van lastige bewoners zijn maatregelen die deel uit maken van de door Newman voorgestelde receptuur voor de Bijlmermeer. Zoals al gezegd, me-

vrouw Coleman was wat milder. Ze was erg onder de indruk van de aanpak van het voormalige Gliphoeve, maar vond desalniettemin dat er toch nog een hek of een muur omheen gezet moest worden.

RESULTATEN

De vraag doet zich voor of tegen kriminaliteit tegen personen met ruimtelijke maatregelen überhaupt iets te doen valt. Volgens de politiecijsers gaat het in de Bijlmermeer om de volgende delikten die er duidelijk uitspringen:

- aanrandingen en verkrachtingen
- diefstal uit woning
- diefstal uit auto
- vernieling
- diefstal met geweld

We geloven nog steeds dat er tegen dit soort delikten onder andere door middel van fysieke maatregelen wat te doen valt. Simpel gezegd, als je de voordeur niet op slot doet is het gemakkelijker inbreken. Hier moet echter ook gezegd worden dat in zekere mate altijd de wet van behoud van ellende zal blijven gelden. Een voorbeeld: Veel diefstallen (uit woning, auto en met geweld) worden gepleegd door drugsverslaafden die met name een concentratie vormen rond het sub-centrum Ganzenhoef. Het verjagen van verslaafden van de Zeedijk en de prima metroverbinding tussen Nieuwmarkt en Ganzenhoef hebben daar zeker invloed op. Wegjagen leidt tot verplaatsing van dit soort delikten.

In het gebied rond Ganzenhoef blijkt het aantal inbraken in auto's in 1985 tussen 63 en 82 per 100 auto's te liggen. In andere gebieden is dat weliswaar hoog maar aanmerkelijk minder, namelijk tussen 28 en 45 per 100 auto's.

In het gebied rond Ganzenhoef ligt het aantal diefstallen met geweld tussen 1,3 en 2,1 per 100 (bewoonde) woningen. In de andere gebieden ligt dat tussen 0,5 en 0,7.

Testen we nu de 'nabijheidshypothese', dat wil zeggen direkt in de buurt van een concentratie drugsverslaafden is de kans op een diefstal groter.

Gouden Leeuw en *Groenhoven* zijn koopflats. De eerste ligt op 100, de tweede op 250 meter afstand van Ganzenhoef. Liftten en trappenhuizen zijn hier per toren gegroepeerd.

Frequentie van diefstal uit woning:

	1984	1985
<i>Gouden Leeuw</i>		
absoluut	73	22
p. 100 won.	18,4	5,5
<i>Groenhoven</i>		
absoluut	29	11
p. 100 won.	6,9	2,6

227

JAAR 1985

- WATER
- BUURTCOMBINATIEGRENSEN
- 51 BUURTCOMBINATIE
- B.C. MET RELATIEF VEEL Vernielingen
- B.C. MET MATIG AANTAL Vernielingen
- B.C. MET RELATIEF WEINIG Vernielingen

bron: afdeling Bezuursinformatie Amsterdam, afdeling Onderzoek en Statistiek

vergeleken
TELEFOONCELLEN

* S. Teunisse is sekretaris ambtelijke project vandalismpreventie.
M. Walop is beleidscoördinator van vandalismpreventie.
Afdeling Jeugdzaken & Volksontwikkeling Gemeente Amsterdam.

eveneens het effect van anti-vandalisme projecten in een wijk gemeten worden. Omdat de registratie ook op buurnivo plaatsvindt (er zijn in Amsterdam 375 buurten), kan daarnaast een beeld worden verkregen op welke lokaties vernielingen aan openbaar bezit zich concentreren. Deze gegevens zijn vooral interessant

De twee complexen waren althans tot 1985 volkomen identiek. De afstand tot Ganzenhoef is een heel voor de hand liggende verklaring voor het verschil. In Gouden Leeuw zijn halverwege 1985 de toegangsdeuren tot de torens voorzien van sloten. Dat heeft blijkbaar geholpen want in 1986 is dezelfde maatregel ook in Groenhoven uitgevoerd.

Nemen we nu een kijkje in *Rayon C*, een gebied waar verschillende werkzaamheden aan de gebouwen zijn uitgevoerd, om te kunnen beoordelen of maatregelen in de fysieke sfeer iets helpen. Hier kijken we alleen naar de gegevens voor diefstal uit woning.

Frequentie van diefstal uit woning in rayon C (per 100 bewoonde woningen)/

gekompartimenteerd	abs.	p. 100 w.	leeg (%)
Eeftink (ged.)	64	13,2	12,2
Egeldonk	49	16,9	19,3

levensfase verkeren. Raciale en inkomensverschillen zijn daaraan kennelijk ondergeschikt; hoewel daarmee weer in tegenspraak is dat de lagere inkomens en raciale categorieën binnen de community slechts in minderheid mogen voorkomen. De middle-class is dominant, zowel in aantal, als in normen en waarden.

Uiteraard kunnen bij deze 'theorie' de nodige kritische kanttekeningen worden geplaatst, maar dat zou in zekere zin teveel eer zijn voor de schrijver. In de eerste 26 pagina's van het boek wordt de 'community of interest' als boven beschreven geïntroduceerd, waarna nog 300 pagina's volgen. De lezer die in deze pagina's een betoog verwacht waarin de 'theorie' zo niet bewezen, dan toch aannemelijk wordt gemaakt, komt bedrogen uit. De rest van het boek bevat architectonische en stedenbouwkundige invloeden van de verschillende soorten lifestyle-communities, aangevuld met uit 'Defensible Space' al bekende suggesties voor het voorkomen van kriminaliteit binnen zo'n cluster.

Iedere structuur in het boek ontbreekt. De verschillende hoofdstukken kunnen zonder enig probleem in een andere volgorde

van de kriminaliteitspreventie liggen, zoals huurverlaging, kwaliteitsverbetering, het uitvoeren van achterstallig onderhoud en het verbeteren van de leefbaarheid in het algemeen zullen een belangrijk effect op de vermindering van onveiligheidsgevoelens hebben. Het gevoel van onveiligheid mag dan wel een van de meest genoemde redenen zijn bij vertrek, het hoeft daarmee niet de belangrijkste oorzaak van het probleem te zijn.

KONKLUSIE

In feite vormt de Bijlmermeer een prachtige proeftuin om allerlei hypothesen op het gebied van onveiligheid en gebouwde woonomgeving in een praktische situatie te testen. De gedifferentieerde, projectmatige aanpak zal na verloop van tijd de nodige verschillen tussen de diverse gebieden opleveren. Met het nodige voorbehoud zullen we dan in ieder geval in staat zijn om op basis van praktijkgege-

worden gelezen. Aan de indruk valt niet te ontkomen dat een willekeurige verzameling artikelen en case-studies samengevoegd zijn tot een onsamenhangend boek; de naam van de auteur staat immers garant voor een behoorlijk verkoopssucces.

Dat de stedenbouwkundig vormgegeven kleine gemeenschap op zich geen originele gedachte is mag blijken uit het feit dat dit idee eind jaren '50 ook ten grondslag lag aan de stedenbouwkundige opzet van *Pendrecht* (Rotterdam). Alleen stond men daar integratie voor van verschillende leeftijdsgroepen, iets wat Newman juist afwijst. Het *Pendrecht*-idee was evenmin onderbouwd; het heeft dan ook niet gewerkt. Hetzelfde zal opgaan voor het ideeetje van Newman.

NOTEN

- (1) *Defensible Space*, New York: Macmillan, 1972.
- (2) *Community of Interest* (1980). Deze bespreking is gebaseerd op de volgende uitgave: Anchor Press/Doubleday Garden City, New York 1981.

ALICE COLEMAN: UTOPIA ON TRIAL

— Dick Schuiling* —

Medio 1985 verscheen in Engeland een geruchtmakend boek van Alice Coleman, getiteld "*Utopia on Trial*", dat al snel herdrukt moest worden. Inmiddels is het rumoer daarover ook naar Nederland overgeslagen en mede daarom is er alle reden om het in dit themanummer *Crime and Place* te bespreken.

Het boek opent een frontale aanval op de naoorlogse flatbouw (*Utopia*) in de vorm van een gefingeerd gerechtelijk verhoor (*Trial*), compleet met aanklachten, bewijsvoering, verdachten, kruisverhoor en, vanzelfsprekend, schuldigverklaring. De schuldigen blijven niet met lege handen achter, er worden ook aanbevelingen voor preventief en corrigerend optreden gedaan.

Het materiaal voor het boek is vergaard gedurende vijf jaren onderzoek door de *Land Use Research Unit* van het *King's College in London* en omvat 106.520 flatwoningen in 4099 blokken en 4172 eengezinswoningen ter vergelijking. De bestudeerde woningen liggen in 2 inner London Boroughs met het hoogste aandeel gemeenteflats, nl. *Southwark* en *Tower Hamlets*, en een buitenwijk van *Oxford*

(*Blackbird Leys*).

De schrijfster is er duidelijk op uit een plaats te krijgen in de reeks die begon met *Jane Jacobs* en werd voortgezet door *Oscar Newman* (haar inspirator), maar tracht van meet af aan de tegen die 2 voorgangers ingebrachte verwijten van gebrek aan bewijs te pareren met een overvloed aan data.

Ontwerpkenmerken van moderne flatblokken worden afgezet tegen die van 'ongepande' woningen van weleer en in verband gebracht met 6 indicatoren van onbeschaafd gedrag: vuil, graffiti, vandalisme, kinderen die in tehuizen geplaatst zijn, pies en poep. Misdrijven en overtredingen als zodanig zijn niet onderzocht, mede omdat Newman en het *Britse Ministerie van Binnenlandse Zaken* dat al uitvoerig gedaan hadden.

De 15 ontwerpvariabelen die in de verdachtenbank terecht komen zijn de volgende, gerangschikt naar aflopende schadelijkheid, waarbij Coleman ook nog een drempelwaarde aangeeft (tussen haakjes):

- aantal woningen per ingang (drempel:6)*
- aantal woningen per blok (12)*
- aantal verdiepingen per blok (3)*
- bovengrondse verbindingsloopbruggen (0)
- ruimtelijke inrichting (één woonblok of meerdere met semi-openbare

* Dick Schuiling is wetenschappelijk medewerker aan het PDI en redactielid van *Rooslijn*.

buitenruimte*

- aantal onderling verbonden verticale routes (1)*
- aantal zijden dat het blok toeganke-lijk is (1)
- aantal onderling verbonden uitgan-gen (1)*
- ontsluitings-type (4 woningen per corridor)*
- aantal verdiepingen per woning (1)
- aantal blokken per complex (1)
- entree-type (alleen gemeenschappelijk)
- entree-lokatie (gericht op de openbare weg)*
- speelterreinen (0)
- alleen kolommen of garages op de begane grond (0)

* Deze ontwerpkenmerken worden al door Newman genoemd.

Bij alle 15 verdachte ontwerpkenmerken bleken bijna steeds alle 6 indicatoren van sociale malaise te stijgen, naarmate de waarde per kenmerk toenam of slechter werd (bij niet-gevalsmatige kenmerken). Er is dus een statistische samenhang tussen die ontwerpkenmerken en de sociale malaise en daarmee kunnen ze worden schuldig verklaard, volgens de schrijf-ster.

Om tegenstanders het gras voor de voeten weg te maaien, beschrijft Coleman zelf mogelijke tegenargumenten in de vorm van een kruisverhoor. Bevolkingsgrootte, ouderdom van de bebouwing, armoede, werkloosheid, concentratie van probleem-huishoudens, selectieve migratie, de aan-of afwezigheid van een huismeester, van commerciële en rekreatieve voorzieningen en leegstand blijken geen of onvoldoende verklarende factoren. Alleen kinder-dichtheid blijkt van grote invloed, maar minder dan in het verleden, omdat sinds een aantal jaren door Binnenlandse Zaken een expliciet beleid van kinder-dichtheids-vermindering in hoogbouw wordt gevoerd.

Hierna verklaart Coleman de verdachte kenmerken schuldig. Dat gaat methodolo-gisch toch iets te grof en snel om de wetenschapper te overtuigen. Statistische samenhangen zijn nog geen causale samenhangen. De relaties worden niet of nauwe-lijks gekorrigeerd voor het aantal wo-ningen of het aantal bewoners of passan-ten; hoe ze het waarnemingsgebied van sociale malaise-indicatoren ruimtelijk heeft begrensd, wordt niet duidelijk. Ook het feit dat sommige daden misschien wel gepleegd zijn, maar niet meer zichtbaar, omdat ze bijv. bij woningen sneller schoongemaakt/hersteld worden dan bij flatgebouwen, blijft onderbelicht. Kortom ze geeft onvoldoende zicht op de tussen-liggende factoren op het traject tussen (stede)bouwkundig ontwerp en sociale malaise, en de korrelatie-koëfficiënten zijn lang niet altijd zo groot dat van een sterke en causale relatie gesproken kan worden. Wat dat betreft krijgt ze dezelfde verwijten uit de vakwereld als

het eerste geruchtmakende boek van Newman, *Defensible Space*, in de jaren '70 ontmoette.

Dat alles verhindert haar niet om met aanbevelingen voor ontwerpveranderingen te komen, gebaseerd op een achterstands-score (een optelsom van de kwalijke ont-werpkenmerken) en drempelwaarden (zie hiervoor).

Ze merkt op dat in de afgelopen jaren in Engeland honderden moderne flatblokken ter 'dood' zijn veroordeeld. Hoewel deze oplossing in Noord-Engeland, waar een overschot aan woningen bestaat, mogelijk is, kan daarvan in Londen en Zuid-Engeland - gezien de woningnood - geen sprake zijn. Daarom zijn preventieve en korri-gerende maatregelen nodig. Duidelijk is inmiddels dat "*Small is beautiful*" ook voor de volkshuisvesting door Coleman gepropageerd wordt: naarmate een flat-gebouw meer op een eengezinswoning gaat lijken, wordt de sociale malaise minder.

Het beste soort eengezinswoning is de (half)vrijstaande woning, gebouwd tussen de wereldoorlogen, met een tuintje en een hek voor, en een grotere tuin achter, die direkt grenst aan de achtertuin van de overburen. Tegenwerpingen dat deze meer ruimte en/of geld kosten worden bestreden en als mythes betiteld. De werkelijke reden om flats te bouwen was de grotere produktiesnelheid die bereikt werd en de voorkeur van architecten en planners.

Hier begint Coleman een beetje door te

Notities van een buitenstaander

EEN POLEMIEK OP KABOUTERNIVEAU: 'HET GEVAL VERHAGEN',

Iedereen die een tekst publiceert, hoopt dat het geschrevene reacties losmaakt, liefst lovende, maar als het niet anders kan, kritische. Zelfs een negatieve reactie is nl. een onderstreping van het belang van het geschrevene.

Voor een columnist, die op een wat losse en badinerende wijze tegen heilige huisjes en gevestigde belangen aan wil trappen, is een negatieve reactie de grootste beloning: dat is nl. het bewijs dat de trap welgemikt was.

U kunt zich indenken dat ik handenwrijvend van de redactie de mededeling ontving dat Evert Verhagen een artikel had aangeboden* waarin stevige kritische kanttekeningen geplaatst werden bij mijn column in Rooilijn 5 ('Het spookbeeld van de sloop').

Zou het dan toch nog lukken? Zou ik na een wat frustrerende periode van diepe stilte alsnog in de gelegenheid gesteld worden een messcherpe polemiekt aan te gaan met een tegenstander van formaat, die me zou dwingen tot een verfijning van standpunten, desnoods tot een tactische terugtocht, gecamoufleerd door pseudo-geestige tierelantijnen?

Helaas, de reus blijkt een kabouter. Weg polemiekt, weg kans om te schitteren. Toch heb ik de behoefte om in te gaan op het artikel van Verhagen, omdat met veel deftige omhalen de meest belangrijke en voor de hand liggende vraag nl. is er een toekomst voor 13.000 hoogbouwoningen in Amsterdam-Zuidoost, genegeerd wordt. Bovendien is Verhagen niet alleen in z'n aanval op mijn stukje, maar vooral vanwege de totaal verwarrende probleemstelling van z'n artikel zo benepen en kleinburgerlijk bezig, dat het vraagt om een kleine afstraffing. Een polemiekt op m'n hurken dus, oftewel op kabouter-niveau.

Al in de eerste alinea weet Verhagen een geur van te lang bewaarde boter op te roepen. Franke is bezig de woningbouwvereniging Nieuw-Amsterdam, waarbij hij n.b. betrokken is, op te blazen, let op Nieuw Amsterdam, u koestert een adder aan uw borst'.

Geen subtiele opening, Verhagen, bovendien is het een voorzet voor open doel. Met enige gène scoor ik dan maar: De situatie waarin Nieuw-Amsterdam verkeert is benard, maar tot op heden zijn noch het

bestuur noch de ledenraad in zo'n staat van verwarring dat aan dhr. Verhagen gevraagd zal worden de ballotage te verzorgen.

Vervolgens deelt Verhagen mee dat 'hij persoonlijk' slopen niet 'kreatief' vindt. Dat lijkt mij een proklamatie, die de nachtrust van betrekkelijk weinig mensen zal beïnvloeden. Maar het niveau blijkt nog lager te kunnen. Verhagen afficheert zich als enige echte onvervalste Bijlmer-deskundige, want hij woont er en heeft via wat schnabbeltjes ter aanvulling van z'n studiebeurs zich "in de problematiek verdiept". Zoiets ontleemt je de laatste hoop op een zekere progressie in het beschavingsniveau van onze samenleving. Zelfs in de Telegraaf wordt al 15 jaar niet meer het argument gebruikt dat je in Zuid-Afrika geweest moet zijn om erover te kunnen oordelen. Anno 1986 presteert Verhagen, toch een gestudeerd mens, het om dit lijkt uit de kast te halen.

Nu maar over tot de rest van het verhaal van Verhagen. De konstatering dat de Bijlmer een woonomgeving kent, die niet erg aantrekkelijk is, ligt voor de hand, maar is daarom niet minder terecht. Dat daaraan het een en ander gedaan kan worden via een gedifferentieerde aanpak van de openbare ruimten is ook waar. Dat er wellicht een relatie is tussen de fysieke kenmerken van de gebouwde omgeving en bepaalde vormen van menselijk gedrag (hier toegespitst op vormen van kriminaliteit) is al zeer lang onderwerp van discussie. Tot zover presenteert Verhagen bijzonder oud nieuws, waarbij misschien het feit dat het boekje van Coleman nog niet algemeen bekend is in planologenland, de plaatsing van het artikel nog enigszins rechtvaardigt.

Natuurlijk is er in de Bijlmer sprake van een hoge frekwentie van bepaalde vormen van kriminaliteit, natuurlijk zijn er wel een aantal gemeenplaatsen te bedenken van het niveau 'er zal eerder een ruit van een (semi-)openbare ruimte ingegooid worden dan van een woning'. Maar hierin ligt niet de essentie van de Bijlmermeerproblematiek. De Bijlmermeer is niet in de problemen geraakt, omdat er veel diefstallen, gepleegd worden of er af

vervolg: zie achterflap

STUDIEBOEKEN HET HELE JAAR DOOR

O.A. Dijkstra, E.J.M. Koperdraat & W.A. de Weijer,
Inleiding Wet op de Ruimtelijke Ordening en Woningwet.
Samson/Vuga, 1986,

f 54,75

A.W. Klaassen,
Ruimtelijk beleid in theorie en praktijk. 2e gewijzigde druk.
Samson/Vuga, 1986,

f 75,00

Ruimtelijke Verkenningen 1985-1986.
Jaarboek Rijksplanologische Dienst.
Staatsuitgeverij, 1986,
(Jaarverslag R.P.D. nieuwe stijl)

f 38,50

C.Klap & A. Metselaar,
Nieuwe beheersvormen in een nieuwe fase.
O.T.B./SOMSO, 1986,
(Een onderzoek naar nieuwe vormen van woningbeheer)

f 22,50

openingstijden
di. t/m vr. 9.00-17.30 uur
za. 10.00-17.00 uur

scheltema
holkema
vermeulen
boek
ver
kopers

do. koopavond van
1 sept. t/m 30 april
19.00-21.00 uur
tramhalte koningsplein,
lijnen 1, 2 en 5

koningsplein 20 1017 BB amsterdam tel: 020-26-72-12

Een kopie voor vier spie.

Hou op met teveel betalen.
Grand Prix Copyrette is de beste, goedkoopste,
snelste, grootste copyshop van Nederland.

Zelfde prijzen, service, kwaliteit en openingstijden op twee adressen in Amsterdam.

Weteringschans 84a
Tel. 020-272703

Parnassusweg 218
Tel. 020 - 645908

Doe-het-zelf met een abonnement van 1000 stuks.

4 cent per kopie.

Onbeperkt geldig Niet op naam. 500 stuks
5 cent per kopie. Losse kopieën 6 cent.

Gratis gebruik van afwerkapparatuur.
Open van 9 - 18 uur. Zaterdag 9 - 14 uur.

GRAND PRIX
copyrette

* Tijdens de vakantieperiodes en feestdagen zaterdag gesloten

Prijzen ex. BTW
Nederland's grootste copyshop

en toe in een lift gepist wordt. Dit zijn niet anders dan gevolgen van de slechte verhuurbaarheid van de 13.000 hoogbouw-woningen in de Bijlmer. Verhagen weigert konsekwent de essentiële vraag te stellen: "Heeft het produkt 'hoogbouwwooning', lokatie Bijlmermeer (of op vergelijkbare lokaties) op de huidige woningmarkt nog een reële funktie te vervullen of is het overbodig geworden?". Er zijn op z'n minst zeer sterke aanwijzingen dat er duidelijk sprake is van een overaanbod van enkele duizenden woningen (zelfs bij relatief lage woonlasten). Verhagen moet als groot Bijlmer-expert toch op de hoogte zijn van de resultaten van het 'woonbeeldenonderzoek' in Amsterdam, uitgevoerd door de Stichting Woon-konsumenten Onderzoek in 1982. De percentages weigeringsen op een eventueel aanbod om woonruimte in de Bijlmer te betrekken vertoonden het patroon van de uitslagen van Oosteuropese verkiezingen in de jaren 50, het laagste percentage weigeringsen lag*) E. Verhagen: "Onveiligheidsgevoelens en openbare ruimte", zie elders in dit nummer.

Jan Franke

Redaktieadres ROOILIJN
Nelleke Visscher
Jodenbreestraat 23, kr. 1201
1011 NH Amsterdam/tel. 020-5254010
Aanwezig op dinsdag en woensdag

Kopij - artikelen max. 3200 woorden en reakties op artikelen etc., max. 850 woorden, voorzien van event. tussenkopjes en aanwijzingen in de kantlijn bij de te benadrukken passages en liefst vergezeld van veel illustratiemateriaal

Reakties op artikelen worden in principe in het eerstvolgende nummer opgenomen. Het kan voorkomen dat door ruimtegebrek reakties in verkorte vorm opgenomen moeten worden.

1986 - 19e jaargang
Verschijnt 10x per jaar
GROENE HART inlegvel ingevoegd

Type- en drukwerk: Jurriaans bv.

vraagstelling en in plaats daarvan de Bijlmermeer uit te roepen tot 'proeftuin om allerlei hypothesen op het gebied van onveiligheid en gebouwde woonomgeving in een praktische situatie te testen' is niet alleen stupide, maar vooral onfatsoenlijk naar de bewoners en de woningzoekenden toe. Ten koste van grote hoeveelheden overheidsgeld een ongewild produkt in stand houden om allerlei dubieuze theorieën te gaan 'onderzoeken' (zonder aan te geven hoe, door wie dan wel, etc.) kan ik niet omschrijven als verstandig volkshuisvestingsbeleid. Verhagen presenteert ons zijn 'wet van behoud van ellende'. Ik mag aannemen dat mensen uit de omgeving van Verhagen hier mooie voorbeelden van kunnen geven.

vervolg: E. Verhagen pag. 228

NOTEN

Newman, Oscar. *Defensible Space; Crime prevention through urban design*. New York: Collier books, 1973.

Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage books, 1961.

Coleman, Alice. *Utopia on Trial*. London: Hilary Shipman, 1985.

Smit, Roel. *De strijd tegen het misdadige ontwerp*, interview met Mrs. Alice Coleman, in *Woningraad* Nr. 13 - 1986.

Weringh, Koos van. *Boekbespreking van Defensible Space*, in *Wonen TA/BK* 17 september 1974.